

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

**Naučni skup Književno djelo Ćamila Sijarića,
[Sarajevo, 15. i 16. april 2002.]: Scientific Meeting
Ćamil Sijarić's Literary Work**

Lešić, Zdenko; Martinović, Juraj

2003.

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/825>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

KRITIKA O ĆAMILU SIJARIĆU

Muhidin Džanko

Književno djelo Ćamila Sijarića već je od njegove prve zbirke pripovjedaka "Ram – Bulja" (1953) i romana "Bihorci" (1956) naišlo na izuzetnu recepciju u onodobnoj jugoslovenskoj književnoj kritici, koja se tada još uvijek mukotrpno odvajala i postupno emancipirala od socmarksističkog kritičkog diskursa. Danas ima klasični značaj kritika-recenzija Borislava Mihajlovića-Mihiza, napisana u povodu nagrađenog Sijarićevog romana "Bihorci". Podsjetimo se na tu briljantnu recenziju citirajući njezin najprepoznatljiviji dio:

Kada Sijarićevoj knjizi postavimo prva, brza, orijentaciona pitanja, dobijemo ovakve odgovore, ovakvu njenu "kartu identiteta":

Rad: pripovetka u rangu romana.

Vrsta: psihološko svedočanstvo.

Tema: život jednog zabačenog muslimanskog sela pod planinom.

Tretman: realistički.

Jezik: narodni, stilizovan, aromatičan.

Stil: sopstveni rukopis lako inspirisan narodnom poezijom, Andrićem.

Ličnosti: nekoliko snažnih protagonista i naznačena pozadina epizodista.

Vreme i mesto: posle prvog svetskog rata – Sandžak.

Kompozicija: logičan redosled sa retkom retrospekcijom, psihološko insistiranje na čvorovima romana.

Fabula: jednostavna, zanimljiva.

Sredstva: lirikom protkana opservacija, unutrašnji monolog, naracija, anegdota.

Teza: ideje nasilja nema. Implicirana ideja: veltanšaung našeg muslimanskog sveta; primitivnost je psihološka a ne samo socijalna kategorija.

Cilj: *svedočiti o životu jednog, u našoj književnosti, malo poznatog sveta.*¹

Na gotovo školski način Borislav Mihajlović je tada najavio jednog velikog jugoslovenskog pripovjedača i romanopisca, Ćamila Sijarića, označavajući ga na koncu svoje recenzije kao "pisca u usponu".

Međutim, postojao je tada i drugi, posve suprotan pol kritičkog mišljenja o Sijarićevim "Bihorcima". Najpoznatiji tekst takvog negativističkog kritičkog usmjerenja naspram Sijarićevog "umijeća" pripovijedanja bio je ogled Miloša I. Bandića sa krajnje pežorativnim naslovom "Veličanje prosečnosti" u kojemu je Bandić na neumjesan i tendenciozan način usporedio tadašnju Sijarićevu spisateljsku popularnost sa kultom književničkih ličnosti, što su ih tada u jugoslovenskoj literaturi uživali Dobrica Ćosić i Vasko Popa: "Uveravaju nas da je veliko i veličanstveno ono što je obično i svakodnevno; prosečnost će se najlakše i najbrže razotkriti kad se uzdiže i proglašava za veličinu: tražićemo je, prirodno, tamo gde mora da bude, ali onde, razume se, neće i ne može biti! U vrevi savremene mitomanije prosečnosti naročito lako i brzo dolazi do pobeđničkog oreola i lovorovog venca. Pogledajmo samo domaću književnost: ne može da postoji bez veštačkog cveta i cveća, prolaznog uostalom kao i moda koja se njime diči i kiti. Dok se zaista vredna i velika književna ostvarenja naprečac i površno registruju, ili se, što je još užasnije, sasvim prećute, prosečna i standardna dela, sticajem okolnosti, dobijaju aplauze, magistralne titule, priznanja, čestitke, hvalospeve, i prekonoc ulaze – u mitologiju. Postaju kult. Tabu. Znamo svi za kult i mit Dobrice. I za kult Vaska. Odnedavna je u naš literarni život ušla još jedna neprikosnovena kategorija: kult Ćamila Sijarića. Blago nama!"² No, još su znakovitije i bizarnije tobožnje Bandićeve kritičke zamjerke Sijarićevom romanu. Te bi se zamjerke mogle sumirati u tri ključne tačke: 1. tipičan folklorni izraz sa evidentnim i neopozivim regionalističkim obeležjem; 2. anahronizam iskazan u navodnoj imitaciji srpske seoske realističke pripovijetke i aluzijama na loše Veselinovićeve priče sa dugim i tautološkim dijalozima i, na koncu, 3. zamjerke pripovjedačkom stilu ili, preciznije kazano, izrazu – kako je to naveo Bandić. Za njega je Sijarićev izraz "uglavnom korektan, ali je još nestabilan i pun pukotina". Zašto su danas tako znakovite sve Bandićeve zamjerke Sijariću? Jednostavno zbog paradoksa da je ono što je 1958. godine Bandić oštro

¹ V. Zbornik: "Kritičari o djelu Ćamila Sijarića", Sarajevo, izd. ANUBiH, 1986, str. 184, 185. U daljem tekstu v. pod Zbornik

² V. Zbornik, str. 212.

kritizirao, kasnije isticano kao istinsko umijeće Sijarićevog pripovijedanja. Tako će sve Bandićeve zamjerke Midhat Begić tretirati posve suprotno, kao izrazitu vrlinu Sijarićevog pripovjedačkog svijeta. Begić će u eseju pod nazivom "Ogled o Ćamilu Sijariću" (1973) akcentirati prvenstveno novinu u pišćevom stilskom metodu – u originalnom prikazu ruralnog miljea i folklorizam kao odliku jedne posve svježije naracije u jugoslovenskoj prozi iz 1950-tih i 1960-tih godina : "Tu je data živopisna sredina bihorskog – peštarskog seljaka, muslimanskog, u čijoj književnoj slici pisac nastoji da sačuva psihološko-ratničke odlike kraja, građene naslagama domaćeg osnova i nasljeđa, i orijentalnog uticaja. Na toj složenoj i životno osobenoj podlozi Sijarić je izgradio niz upečatljivih i nezaboravnih likova koji se ističu i cjelovitošću i originalnošću karakternih crta i postupaka".³

Mišljenje slično Begićevom izreći će i Dejan Đuričković u ogledu o romanesknom opusu Ćamila Sijarića. Ogled je objavljen u Đuričkovićevoj knjizi "Roman 1945-1990", u okviru projekta Instituta za književnost u Sarajevu "Prilozi za istoriju književnosti Bosne i Hercegovine". U ogledu o romanima Ćamila Sijarića i Đuričković ističe vanredan značaj prvih knjiga ovog sandžačkog pisca i izriče vrlo smjelu tvrdnju o Sijarićevom djelu, koje svojom tematikom i prikazom mentaliteta jednog egzotičnog svijeta korespondira sa idejama svjetske kulturalne antropologije iz polovice XX stoljeća: "Slučaj Ćamila Sijarića mogao bi se u tom smislu uporediti s onim što su tih godina moderni svjetski antropolozi (Klod Levi-Stros, Margaret Mid, na primjer) svojim naučnim ispitivanjem primitivnih naroda Australije, Novog Zelanda, Južne Amerike, izvršili u oblasti nauke o društvu: Sijarićeva djela, na nacionalnom planu, označila su, otprilike, slično otkriće: ona su ponudila književnu viziju jednog egzotičnog, iskonski čednog, modernim predstavama života nepomućenog svijeta, koji još uvijek 'siše grudi prirode'".⁴

Inače, treba pomenuti da je upravo Dejan Đuričković jedan od najmeritornijih poznavatelja sveukupnog Sijarićevog djela, budući da je bio i priređivač zbornika "Kritičari o djelu Ćamila Sijarića" koji je izašao 1986. godine u ediciji Posebna izdanja, knj. LXVIII Odjeljenja za književnost i umjetnost ANUBiH – a. U ovoj kapitalnoj knjizi objavljen je pedeset i jedan ogled o stvaralaštvu Ćamila Sijarića, zatim je zabilježeno nekoliko Sijarićevih osobnih impresija o vlastitoj književnoj umjetnosti, te njegova

³ Midhat Begić: "Ogled o Ćamilu Sijariću", Sabrana djela, knj. 5., Sarajevo, 1987., str. 384

⁴ V. Dejan Đuričković: "Roman 1945 – 1990", Sarajevo, 1991. str. 147, 148.

biografija i bibliografija, kao i bibliografija radova o književnom djelu Ćamila Sijarića, koju je uradio Dobrilo Aranitović (sa impozantnih 459 literarnih jedinica). I ova knjiga, kako brojnošću tako i kvalitetom objavljenih kritičkih priloga, potvrđuje Đuričkovićevu tezu da je interes kritike za Sijarićevo djelo stalno rastao već od njegova romana "Bihorci" (1956), kao što je to učinio i Midhat Begić u njegovome već ovdje pomenutom ogledu, gdje stalno skreće pozornost čitateljima na izuzetan odziv književne kritike na pripovjedačko i romaneskno djelo Ćamila Sijarića. Tako Begić izdvaja kritička stajališta Bože Milačića i Karla Ostojića, kao i studiju "Jezik i stil Sijarićevih "Bihoraca" M.S.Lalevića, u kojoj je Sijarićev stil uspoređivan "sa izrazom klasičnih srpskih prozaista od S. M. Ljubiše i S. Matavulja do P. Kočića".

Dakle, Begić je svjesno isticao kontinuiranu prisutnost Sijarićeva djela u tekućoj jugoslavenskoj književnoj kritici, čime su se tada mogli pohvaliti samo veliki jugoslavenski pisci poput Ive Andrića, Miroslava Krleže, Meše Selimovića, Branka Ćopića, Miloša Crnjanskog i dr.

Također, značajno je pomenuti da je interes književne kritike za sveukupno Sijarićevo djelo bio i raznovrstan i sveobuhvatan: književni kritičari i historičari gotovo su sa podjednakim kritičkim interesom i žarom tumačili Sijarićeve pripovijetke, romane, putopise, lirsku poeziju ili jezik njegovih književnih djela. No, isto tako je i Sijarićevo djelo bilo veliki izazov i podsticaj za bivšu jugoslavensku književnu historiografiju i kritiku da se i same ogledaju u Sijarićevom djelu, svjedočeći pri tome vlastite kritičke dosege i aksiologijske postulate. Na tu činjenicu upravo je ukazao i Dejan Đuričković u "Napomeni priređivača" za već pomenuti kritički zbornik o djelu Ćamila Sijarića: "U radovima o djelu Ćamila Sijarića koji su za proteklih tridesetak godina u nas objavljeni pokazuje se velika raznovrsnost u kritičkom postupku. Priređivač je vodio računa o tome da u ovoj knjizi dođe do izražaja ta raznovrsnost kritičkih pristupa i metoda interpretacije, kao i komplementarnost njihovih stajališta i otkrića, kojima se svijest o vrijednostima Sijarićevog djela u književnim krugovima i u našoj javnosti uopšte neprestano širila i jačala, što je doprinijelo afirmaciji Sijarića kao jednoga od najistaknutijih proznih pisaca u Jugoslaviji danas. Ovim izborom priređivač je nastojao da Sijarićevo djelo predstavi u širokoj lepezi kritičkih interpretacija, koja bi doprinijela njegovom boljem razumijevanju, potpunijoj recepciji kod čitalaca i podstakla njegova nova viđenja i tumačenja od strane naše književnokritičke misli".⁵

⁵ V. Zbornik, str. 359.

Zapravo, Đuričković hoće reći da je u Sijarićevom literarnom slučaju došlo do one sretne i plodotvorne simbioze piščevog djela i kritike o njemu, koji se međusobno oplodavaju i stvaralački dopunjuju, a kritika u tome slučaju postaje – da parafraziramo riječi Kasima Prohića – ispitivanje vlastitog umjetničkog djela na marginama književnog djela.

Uistinu, o Sijarićevom djelu napisane su brojne i izuzetno uspješne i estetski relevantne kritike, ogledi, studije, knjige. Pomenimo, ovom prilikom, samo neke od književnih kritičara, koji su se sustavno i kontinuirano bavili žanrovski raznovrsnim Sijarićevim djelom: Midhat Begić, Nikola Kovač, Dejan Đuričković, Predrag Palavestra, Radojica Tautović, Radovan Vučković, Miroslav Egerić, Marko Vešović, Ljiljana Šop, Karlo Ostojić.

Zanimljivo je i pomalo znakovito da je djelo Ćamila Sijarića zadugo bilo "prešućivano" i u sjeni bošnjačke književne historiografije tijekom 1970 – tih i 1980 – tih godina, ali se to može reći i za neke druge bošnjačke pisce, primjerice za Mešu Selimovića ili Derviša Sušića, o kojima također nije bilo kritičkih studija iz pera Bošnjaka, izuzimajući, pri tome, neke kritičare poput recimo, Kasima Prohića, Enesa Durakovića, Razije Lagumdžije, Muharema Pervića, Elbise Ustamujić, Muhameda Filipovića, Muhsina Rizvića.

Međutim, u posljednjoj deceniji XX stoljeća naglo je porastao i interes bošnjačkih književnih kritičara za Sijarićevo pripovjedačko djelo. O Sijarićevom jeziku i stilu Hasnija Muratagić-Tuna napisala je i čitavu knjigu, koja je, zapravo, edicirana verzija njezine doktorske disertacije o jeziku i lingvostiličkim aspektima Sijarićevog književnog djela⁶. Dovoljno je samo pogledati tzv. "Alefove" antologije bošnjačke i bosanskohercegovačke pripovijetke, kao i bošnjačkoga putopisa, pa da se vidi da Ćamil Sijarić s pravom spada u red najznačajnijih suvremenih bošnjačkih i bosansko-hercegovačkih pisaca, odmah uz Andrića, Samokovliju, Selimovića, Ćopića, Lukića, Ibrišimovića, Fetahagića, Horozovića, Karahasana.

Tako će Enes Duraković u predgovoru za "Antologiju bošnjačke pripovijetke XX vijeka" (Sarajevo, 1995) istaći Sijarićevo "umijeće pripovijetanja" – da upotrijebimo Begićevu sintagmu, i to kao "svojevrsni ritual poistovjećenja riječi i stvari", kao "raskošnu leksičku arabesku" u kojoj je Sijarić – prema Durakovićevom mišljenju – iskazivao "sugestibilnu snagu pričanja i ljudske potrebe za pričom", poentirajući sve to čudesnom zase-

⁶ V. Hasnija Muratagić – Tuna: "Jezik i stil Ćamila Sijarića", Novi Pazar, 1992.

bnošću Sijarićevih junaka: "Sijarićevi junaci svijet doživljavaju elementarnom snagom sveprirodnog postojanja, panteističkim i mističnim osjećanjem da su djeca prirode i nesmirenog trepeta Velike duše u kojoj se prelijeva i stapa, pretače i drhti sve što postoji".⁷ U pomenutu antologiju bošnjačke pripovijetke XX vijeka Enes Duraković je unio četiri Sijarićeve pripovijetke: "Bunar", "Hasan, sin Huseinov", "Miris lišća orahova" i "Hrt". Toliko pripovijedaka u Durakovićevoj antologiji dobili su još samo Hamza Humo i Nedžad Ibrišimović, dok je u "Antologiju bosanskohercegovačke pripovijetke XX vijeka" (Sarajevo, 2000.) što su je priredili Ivan Lovrenović, Nikola Kovač i Enver Kazaz, Sijarić također dobio četiri pripovijetke, tek jednu manje od Ive Andrića. Štaviše, u predgovoru za ovu antologiju eksplicitno se izriče stav da je Ćamil Sijarić uz Ivu Andrića i Vitomira Lukića, najznačajniji bosanski pripovjedač, što se obrazlaže kritičkim stajalištem da je u svojim najboljim pričama Sijarić napustio magijsko i mitski realizam, "pa se prozna matrica ne zasniva na lokalnosti hronotipa i regionalnom koloritu, nego na simboličkim svojstvima vremenskih i prostornih relacija".⁸

Istu općinjenost Sijarićevom "raskošnom leksičkom arabeskom" – da se sada poslužimo Durakovićevom sintagmom o Sijarićevom pripovijedanju – iskazao je i Fahrudin Rizvanbegović u "Antologiji bošnjačkog putopisa XX vijeka" (Sarajevo, 1997), gdje se ističe lirizam Sijarićeve putopisne proze i poredi najbolji Sijarićevi putopisi sa "modernim proznim šehrengizom", dakle, jedna specifična orijentalna pripovjedno-historiografska forma poredi se sa Sijarićevom putopisnom prozom, što se, između ostaloga "natapala i iz orijentalnog nasljeđa i senzualizma".

Na ogroman značaj Sijarićeve romaneskne literature, uz već pomenute kritičke studije i knjige Midhata Begića, Nikole Kovača i Dejana Đuričkovića, u posljednje vrijeme posebno je ukazivao Enver Kazaz, svrstavajući u svojoj još neobjavljenoj doktorskoj disertaciji pod nazivom "Bošnjački roman XX vijeka" (Sarajevo, 2001) Ćamila Sijarića među deset najznačajnijih bošnjačkih romanesknih pisaca, pri čemu je u ozračju jednoga postmodernističkog diskursa dokazao univerzalne umjetničke vrijednosti Sijarićeve romaneskne proze, počev od "Bihoraca" iz početne pa do "Konačka" iz nešto kasnije Sijarićeve romaneskne faze.

⁷ V. Antologija bošnjačke pripovijetke XX vijeka, Sarajevo, 1995., str. 23

⁸ V. Antologija bosanskohercegovačke pripovijetke XX vijeka, Sarajevo, 2000., str. 16, 17.

Tako su se tijekom 90-ih prošlog i, evo, početkom ovog stoljeća i bošnjački književni kritičari pridružili srpskim i crnogorskim kritičarima koji su od samoga početka prepoznali veličinu Sijarićeve cjelokupne umjetnosti.

Toj nesumnjivoj umjetničkoj veličini Sijarićevog književnog djela, u svojoj krajnjoj konzekvenci, ne mogu ništa dodati niti oduzeti niti književna kritika niti književna historija bez obzira kakav stav imale prema Sijariću, jer je – kako reče Dejan Đuričković – ”Sijarić (je) buci književnog života pretpostavio kontemplativnu sabranost nad svojim djelom, mirnu zagledanost u istoriju svoga rodnog Sandžaka i u prošlost Bosne, s kojom se takođe stvaralački duboko srodio. Ta andrićevska sabranost i meditativni mir njegovog djela, u kojem se život sagledava kroz prizmu epske distance, iako uz jaki lirski trepet emocije, kao ni u Andrićevom slučaju, nije kritici pružala zgodan primjer za raspravljanje o magistralnim tokovima moderne književnosti, na primjer, i slična uopštavanja, čemu je ona inače sklona.”⁹

Dejan Đuričković, opet s pravom, relativizira svaki kritički sud o velikim piscima, jer se njihovo monumentalno djelo istovremeno i nudi i opire kritičkim sagledavanjima, osobito onima koja svoju inspiraciju ne nalaze u samome književnom djelu, već u vlastitim interpretacijskim strategijama u koje žele ugurati bilo koje i bilo čije djelo, bez obzira na njegovu stvarnu estetsku vrijednost.

No, nije li, zapravo, ova visprena Đuričkovićeva usporedba Sijarića sa Andrićem i pridavanje Sijarićevoj prozi andrićevskih estetičkih dimenzija pripovijedanja ujedno i najveći dokaz veličine Ćamila Sijarića i kao pripovjedača i kao umjetnika i kao intelektualca općenito?!

Ovo je samo naizgled retoričko pitanje, a u biti je to jedna pravilna kritička usporedba i posve relevantna estetička konstatacija.

Na koncu, može biti zanimljivo i što je sam Ćamil Sijarić mislio o kritici i kritičarima koji su se bavili njegovim književnim djelom. To djelomično saznajemo iz jednoga razgovora što ga je Dejan Đuričković obavio 1982. godine sa Ćamilom Sijarićem, postavljajući mu slijedeće pitanje: ”Izenadi li Vas kad u Vašem književnom djelu kritičari nađu nešto što Vi niste znali?” Pomalo nehajno, Sijarić će odgovoriti: ”Ne znam koliko toga oni nađu. Čini mi se da ja više nađem kod nekih od njih. Jedan, na primjer, o jednoj mojoj zbirci pripovijedaka piše ovako: Uzme pripovijetku i

⁹ V. Zbornik, str. 359, 360.

pohvali je, zatim uzme gumu i tu pohvalu izbriše. Pa se pitam: zašto briše kad je pohvalio, i zašto je pohvalio kad će izbrisati. Zanimljivo je da se neki početnici u kritici odmah naprave književnim učiteljima i jednostavno vas postave pred sobom u đачkoj klupi, a oni stanu za katedrom; no, oni to ne čine zbog literature, nego zbog te svoje, kako sam rekao, katedre. Kad najzad uvide šta je to pisanje kritike, koliko osjećanja, koliko znanja i esejističke kulture za to treba, oni i sami sjednu u klupe da to uče. Pisac – valjda svaki – na kritičare svoga djela gleda kao na ljude sa kojima će razgovarati ili neće, to je kao u životu: sa mudrim hoćete, sa ludim nećete da imate riječ, odnosno nećete sa književno nepismenim kritičarima. Pohvalne kritike – ako su nepismene, ako su izvan terena djela – izvan njegove geografske karte, ako nisu analitičke i prožete stvarnim duhom djela, treba zabilježiti samo kao bibliografske jedinice, ali ne biti i nezahvalan prema njihovim autorima – jer su i to prilozi uz vaš književni rad, to jest kamenčići uzidani u piramidu vašeg književnog djela, bez kojih – pa bili oni kakvi bili – nema ni te piramide književnog djela. To isto se može reći i za negativne ocjene”.¹⁰

Dakle, ne može se reći da Sijarić nije držao do mišljenja književne kritike o svome djelu, ali, isto tako, da nije previše mario za onom dnevnom, povodničarskom, usputnom kritikom, osobito za onom koja želi docirati i piscu i njegovome djelu.

Ipak, pohvalne i negativne kritike spram njegova djela Sijarić je smatrao važnim, jer je dobro znao da su književno-kritički radovi o jednome piscu njegove najvažnije reference i – kako reče sam Ćamil – ”kamenčići uzidani u piramidu književnog djela”, naravno, onoga djela koje zaslužuje jednu takvu metaforički predstavljenu piramidu ili estetsku vertikalu književnoga djela. Takvom tvrdnjom Ćamil Sijarić je pokazao da cijeni rad književnih kritičara i da mu je stalo do njihovog mišljenja, ma kakvo ono u krajnjoj konzekvenci bilo.

¹⁰ V. Zbornik, str. 322.